

VAPAJ NAJA – ANALIZA SOCIJALNE MISLI MEVLANE RUMIJA

Muamer Halilović

*Grupa za religijsku civilizaciju,
Centar za religijske nauke „Kom“, Beograd, Srbija*

Pesnički zanos i maestralno književno umeće stvaranja okrepljujuće poezije u kombinaciji s mističkim duhom, pogotovu kada se na to pridoda i mogućnost korišćenja bogate saznanje religijske baštine – imaju mnogo toga originalnog da ponude. Tako se zapravo stvara tradicija vredna pažnje i ritam usklađen sa svakom vrstom emocije. Tako se pojavljuju stihovi puni duha, stihovi koji će se roditi da bi nadživeli sve generacije i naraštaje, koji će nastati da bi opstali, koji će nastupiti da bi spasli čovečanstvo – od mrtvila, od ustajalosti, od statičnosti, od izgubljenih puteva, od pogrešnih iluzija, od neispravnih ideala. Tako se stvara poezija nalik samome čoveku, preživljena ljubavlju, ali onom istinskom, večnom. Tako se stvara život, zapravo. A tako nastaju i okrepljujuće reči Mevlane Rumija.

Rumijev život možemo podeliti u tri perioda: obrazovanje, naučnički život, mističko putovanje. Tokom prvog perioda, mladi Rumi stekao je veliko znanje, upoznao je gotovo sve tradicionalne i racionalne naučne discipline. U drugom periodu, iskusni Rumi predavao je svojim učenicima sve ono što je ranije naučio. A u poslednjem periodu, produhovljeni Rumi – ili kako bi on sam rekao „izgoreli zaljubljenik“ – pevao bi pesmu svoje udaljenosti od Boga i samoće među ljudima. Iako je Rumi u svakom ovom periodu bio različit u odnosu na druge periode, ipak je nemoguće negirati jedinstvenu nit koja ga je pratila celog života – a to je bila njegova konstantna privrženost *šerijatu*, odnosno islamskom verozakonu.

Gotovo sve Rumijeve zbirke i dela stvoreni su u poslednjem periodu njegovog života, čime se svedoči da nam se u njima obraća Rumi koji je kroz sve te periode uspešno prošao. Zato je veoma bitno da istražimo kako je jedan maestralni pesnik i veliki mistik i zaljubljenik u Boga koji je prethodno dokazan i kao vrli poznavalac raznih islamskih nauka posmatrao

društvo i društveni život. U ovom radu pokušaćemo da precizno razmotrimo to pitanje.

Ključne reči: *Rumi, poezija, Bog, čovek, društvo, islam, mistika, socijalna misao, etika*

1. Uvod

Jedna po mnogo čemu posebna noć u periodu između 1259. i 1262. godine zasigurno je ostala ovekovečena u istoriji književnosti, ali i čovekove misli uopšte. Te noći, kada je Husamudin Čelebi zatražio od svog duhovnog učitelja Mevlane Dželaludina Rumija da o svojim raznim mističkim iskustvima speva veliku poetsku zbirku u stilu Sanaijeve *Bašte istine* i Atarovog *Govora ptica*, zapravo je započeo veliki poetski podvig o kojem nije prestalo masovno da se govori ni danas (Jusefi 1998: 199). Rumi je te noći nakon Čelebijevog zahteva ustao i sa police doneo papir na kom je još ranije napisao osamnaest početnih stihova velike *Mesnevi*e.

*Slušaj ovaj naj što priča, kazuje,
na rastanke on se žali, tuguje.
Iz trstenjaka otkad me istrgoše,
zbog mog plača muško, žensko uzdiše.
Tražim srce rastancima ranjeno,
svoju čežnju da mu kažem opširno.
(Rumi 1990: 1–3. stih)*

Prvi stihovi Rumijeve *Mesnevi*e deluju kao da je Rumi željno i nestrpljivo iščekivao da govor svoje duše pretoči u pesmu i da je ponudi osobi koja bi to od njega zatražila. Ali ta osoba je morala da poseduje „srce rastancima ranjeno“ kako bi mogla da razume njegovu čežnju. Jer nije svako uho dozrelo za ono što će čuti, nije svako srce doraslo onome što će osetiti, nije svako rame spremno za breme koje će mu se jednog dana natovariti.

Husamudin Čelebi je nakon te noći vrlo često od svog duhovnog učitelja zahtevao da piše ono što mu je na srcu i u mislima, da sve što oseća pretoči u stihove, u pesmu, da izgovori, da iskaže. Rumi bi to i učinio, a Čelebi bi sve njegove reči i stihove pažljivo zapisivao. Nakon zapisivanja svake pesme, Čelebi bi je naglas pročitao učitelju kako bi ovaj korigovao ili jezički ispravio neke delove. Ta tradicija je postala toliko učestala da je ova dvojica nisu napuštala gotovo nijedne noći, sve do Rumijeve smrti, što iznosi više od deset godina. Jedini ne tako dug prekid koji je napravljen prouzrokovala je iznenadna smrt Čelebijeve supruge.

Ali zašto ova tajanstvena i večno živa pesma Rumijeve duše počinje govorom naja, melodijom flaute? Šta je ili ko je taj naj? O čemu on govori, kazuje, za čime vapi, tuguje, i na šta se žali?

Naj je zapravo naziv za klasičnu persijsku frulu koja se pravi od trske i koja spada u grupu duvačkih muzičkih instrumenata. Poznat je po tužnoj melodiji koju stvara, pa je zato vrlo često korišćen u proznoj i poetskoj literaturi, ali i u raznim legendama drevnih naroda. Metafore o starim oblicima frule primećene su kod Kineza, Indonežana, Persijanaca, starih Grka, Hebrejaca i afričkih naroda. To je najverovatnije bio jedan od brojnih razloga zbog kojih Rumijeva *Mesneviya* od tada pa sve do sada privlači veliku pažnju širom sveta – svima je manje ili više poznata melodija tuge i bola koju proizvodi naj. Ali naj u *Mesneviyi* je zapravo sam Rumi, koji sebe smatra ispražnjenim i ništavnim. U njemu nema ničega što bi zaista pripadalo njemu, kao što je i nutrina naja potpuno ispražnjena. Naj Rumijevog postojanja u potpunom je vlasništvu božje Biti u koju je on zaljubljen i kojoj je celog života težio. Otuda, i pesma koju Rumi peva nije od njega, kao što ni melodija koju naj proizvodi ne potiče od njega. Izvor melodije drvenog naja jeste grlo svirača, a utočište i istinsko načelo Rumijeve pesme jeste njegov Gospodar. Na ovo ukazuje i sam Rumi kada piše sledeće stihove:

*Mi smo poput harfe, Tvoji prsti sviraju,
ova tuga nije naša, zapravo Ti tuguješ.
Mi smo poput naja, naša melodija je Tvoja,
mi smo planina koja samo Tvoj glas odbija.*
(Rumi 1990: 598–599. stih)

Sličan kontekst primećujemo i u njegovim drugim stihovima u kojima piše:

*Žar je u ovoj melodiji naja, nije ovo vetar,
ko u sebi nema ovaj žar, bolje je da ga ni ne bude.
To je žar ljubavi koji se kreće u šupljini ovog naja,
to je ljubav što ključa u srcima našim.*
(Rumi 1990: 9–10. stih)

Žar o kojem Rumi piše zapravo nije ništa do li ushićenost jednog putnika koji je pred konačnim ciljem. Ta ushićenost ne potiče iz srca samoga putnika. Ona je rezultat blizine cilja. A kada je cilj Bog koji predstavlja najuzvišenije, pa i jedino postojanje, tada i put ka Njemu postaje uzvišen, tajanstven i savršeno vredan. Ushićenost osobe koja svojom dušom, svim svojim bićem pu tuje ka Bogu, ka svom jedinstvenom i konačnom cilju, postaje mnogostruko veća, čak i neopisiva, na svakom koraku kojim se približava Njegovom

savršenstvu. Zato Rumi ovu ushićenost naziva žarom koji svakog trenutka rasplamsava vatru čežnje i razbuktava plamen ljubavi; zato on tvrdi da tužna melodija naja nije od njega, već od te ljubavi, a ona je svakako uzvišena jer je božja; i zato Rumijev naj treba smatrati razotkrivačem brojnih tajni i pokazateljem skrivenih istina na putu ka Bogu, ka savršenstvu. Tužna i tajanstvena, ali ujedno i uzvišena, melodija Rumijevog naja zasvagda će talasati u vremenu i lebdeti u prostoru jer njoj ni vreme ni prostor ne mogu biti granice.

Rumijev naj i njegovo pero govore nam u njegovim delima, pogotovu u njegovim poetskim zbirkama i najviše u *Mesneviji*, o svemu onome što nam je potrebno da bismo bolje upoznali svoje postojanje, ono što zaista jesmo a što smo zaboravili. Rumi piše o svim aspektima čovekovog postojanja, o njegovom odnosu s Bogom, sa samim sobom, s prirodom, ali i s drugim ljudima. On je u večnoj potrazi za Bogom, ali i za istinskim čovekom koji će biti dostojan te potrage i putovanja. Detaljno promatra to čovekovo egzistencijalno putovanje, koje počinje od stanja neživih stvorenja i preko biljnih i animalnih bića najzad stiže do stanja ljudskog postojanja koje ima potencijal da se proteže do najviših ontoloških stupnjeva. Ovaj slavni pesnik, takođe, detaljno obelodanjuje granice čovekove slobodne volje. Shodno tome, on kritički opisuje sušti deterministički svetopogled kako bi najzad transparentno ukazao na gnostički stupanj anihilacije i samoprevazilaženja čovekovog bića u kojem čovek suštinski ustanovljava i srcem utvrđuje da postojanje isključivo pripada Bogu. Unikatno u njegovom delu jeste to što Rumi pomenute teme nekada razmatra racionalno i filozofski, a nekada s mnogo entuzijazma i duhovnog uzbuđenja, snagom sopstvenih gnostičkih dostignuća (videti: Velajati 2016: 534–535). Zato u njegovim pesmama primećujemo niz ontoloških, epistemoloških, kosmoloških, etičkih, ali i socijalnih analiza i preporuka koje razotkrivaju gotovo sve segmente njegove misli.

Naravno, istraživanje svih ovih segmenata njegove misli zahteva znatno obimniju studiju, što je svakako u nekoliko navrata i učinjeno. Savremeni iranski mislilac *alama* Mohamad Taki Džafari, recimo, napisao je vrlo opsežan komentar Rumijeve *Mesnevije* koji je objavljen u punih petnaest tomova (Džafari 1985). A to je samo jedna Rumijeva zbirka, on ih ima nekoliko, kako poetskih tako i proznih. No, kao što bi i Rumi sam rekao, „ako ne možemo da pokupimo svu vodu iz mora, možemo bar da uzmemo jednu šaku kako bismo se osvežili“. Zato ćemo ovde pokušati da na osnovu njegovih raznih dela, a najviše se fokusirajući na njegove čuvene poetske zbirke *Mesneviju* i *Divan*, predstavimo osnove njegove socijalne misli. Naravno, analizirajući njegove stavove o društvu i društvenom životu, uvek treba imati na umu da zapravo istražujemo ideje velikog mistika i maestralnog pesnika svetskog glasa, koji je celog života pokušavao da pronade put ka Bogu, svom Stvoritelju.

2. Život i dela

2. 1. Život

Najpre ćemo se osvrnuti na život Mevlane Rumija, budući da u životu svake velike ličnosti uvek možemo pronaći glavne povode za njihove velike uspehe. Životi im suštinski nisu mnogo različiti od života ostalih ljudi. Ljudi su, baš kao i svi drugi. Ne pripadaju nikakvoj drugoj vrsti, ali su zaista ljudi. Događaje u svojim životima koriste na najbolje moguće načine i iz njih izvlače ono najvrednije što im je uvek pomagalo da napreduju u životu. Na narednim stranicama ukratko ćemo čitati o jednom naizgled običnom i jednostavnom životu, iz kog je ipak proizišla bujna misao – misao kretanja.

Mevlana Dželaludin Muhamed Balhi, danas na Zapadu poznatiji kao Rumi, veliki muslimanski mistik i mislilac, jedan je od najslavnijih pesnika u istoriji čovečanstva. Rođen je 1208. godine u naučnoj porodici, u Balhu, u istočnim predelima stare pokrajine Horasan koji danas pripadaju Avganistanu. Njegov deda Dželaludin Husein ibn Ahmed Hatibi bio je predavač čuvenom pesniku Radijudinu Nišapuriju, pa mnogi veruju da je Rumi još od detinjstva imao povoda da bude naklonjen poeziji. S druge strane, Rumi je imao priliku da od rane mladosti upozna i model derviškog života. Njegov otac Bahaudin Valad (1148–1231) bio je jedan od najboljih učenika i najpouzdanijih naslednika velikog muslimanskog mistika Nadžmudina Kubre (1145–1221). Njegova posvećenost duhovnim aspektima islama bila je uočljiva i u porodičnom ambijentu njegovog doma, što je i te kako uticalo na Dželaludinovo versko vaspitanje i rano obrazovanje. On je od oca stekao svoja prva i osnovna saznanja o raznim bazičnim islamskim naučnim disciplinama, poput jurisprudencije, dogmatičke teologije, egzegeze, pa čak unekoliko i filozofije.

Bitno je napomenuti da je Rumi još od detinjstva detaljno izučavao islamsku peripatetičku filozofiju. Imajući u vidu ovaj podatak, bolje ćemo razumeti njegov stav prema toj naučnoj disciplini. Mnogi veruju da on nije imao visoko mišljenje o filozofiji i o racionalnim naukama. Da bi potvrdili svoje uverenje, oni se osvrću na Rumijeve stihove u kojima slavni pesnik osporava autentičnost demonstrativne i racionalne metode. Stih 2134. u *Mesnevi* uglavnom se spominje kao najjasniji primer Rumijevog protivljenja filozofskoj metodi. U tom stihu čitamo:

*Od drveta bejaše noga zagovornika silogizama,
a drvena noga je strašno nestabilna.*
(Rumi 1990: 2134. stih)

Samo nekoliko stihova nakon ovoga, Rumi još jednom podvlači i potvrđuje svoj stav o nedovoljnoj autoritativnosti silogizma i demonstracije, pa tako sve one koji isključivo zagovaraju suvoparnu racionalnu metodu poistovećuje sa slepcima koji ne mogu da vide ono što se oko njih događa, ali mogu o tome da govore na osnovu štapa koji drže u rukama. Sudeći po ovim stihovima, mnogi zaključuju da se Rumi kritički osvrće i na filozofiju i na sve njoj srodne naučne discipline. Međutim, čini se da je to veoma ishitren zaključak. Rumi je dobro poznao peripatetičku filozofiju i nije smatrao da su ona i druge racionalne nauke potpuno apsurdne. Naprotiv, on je prihvatao da su one korisne, ali je ipak želeo da istakne da razum bez pomoći intuicije neće biti kadar da izvesno razotkrije razne istine tajnovitog univerzuma. Dovoljno je te njegove stihove propratiti još malo dalje i stići do 2146. stiha u kojem Rumi piše da „štap silogizma i argumenata“ može slepcima da ponudi samo onaj ko je prethodno video put ispred sebe. U skladu s ovim, primećujemo da Rumi zapravo slepcima naziva samo one filozofe koji pokušavaju da se potpuno odvoje od intuicije, od govora srca i od religije. A onaj ko očima svog srca ugleda tajnovite sfere univerzuma i pronade put do Gospodara svoga, dobiće i pročišćen razum koji će i te kako biti sposoban da „govori“ o stupnjevima postojanja i da ih opisuje. Zato nije ispravno Rumija smatrati protivnikom razuma. On je podržavao razum, ali ne bilo koji razum, već samo onaj koji je pothranjen intuicijom i natopljen religijom.

Zato u brojnim stihovima njegovog *Divana* primećujemo suptilnu povezanost „ludila“ i izvesnog saznanja (Jusefi 1998: 218):

*Došlo je vreme da pred Tobom okusimo ludilo,
da pokidamo sve okove, da se otrgnemo od svega oko nas.
Da umremo, da prestanemo robovi ovakvog života da budemo,
da spalimo kuće svoje i poput žeravice da krenemo ka Tvom domu.
Istinu čuj samo od onih koji okusiše ludilo,
jer dok ne umremo, nećemo shvatiti ni šta je to čovek.
(Rumi 1961: 1649. gazel)*

Ludilo o kojem Rumi govori nije odricanje od svakog oblika razuma i racionalnog poimanja. To ludilo je zapravo odvajanje od suvoparnog razuma, i istovremeno sjedinjenje s višim stupnjem razuma. Na isto to značenje on ukazuje i kada govori o smrti. Nije to smrt koja dolazi nakon što telo oslabi. To je smrt pre prirodne smrti, ona na koju pozivaju i verski korifeji govoreći: „Umri pre smrti!“ (Madžlisi 1983: LXIX/59). To je zapravo otvaranje očiju ka uzvišenim sferama postojanja, ka novim stupnjevima univerzuma. Ali bitno je da ni u tim stupnjevima razum ne gubi svoje okvire, još uvek ostaje privržen univerzalnim principima logike. Tom razumu se po-

moću intuicije i verovesničkog religijskog otkrovenja razotkrivaju mnoge sfere postojanja o kojima ranije nije mogao da sazna gotovo ništa (videti: Halilović, M. 2015: 86–90).

I to je sasvim prirodno. Razum razmatra podatke koje mu dopremaju naša čula. Ako su ta čula materijalna, razum će razmatrati materijalni svet. Razmišljaćemo o karakteristikama materije i o svemu što ona sa sobom donosi. A ako do razuma dođu saznanja o nadmaterijalnim svetovima koje nam razotkriva intuicija ili religija, tada će naš razum imati priliku da na isti način razmotri i ta saznanja, odnosno te svetove. O ovom stupnju razuma kasnije je opširno govorio i Mula Sadra Širazi, utemeljitelj transcendentne filozofije (videti: Agha 2014: 1–18; Halilović, S. 2014: 2–4; Niyazi 2016: 24–37). Prema tome, uvek treba biti oprezan kada se govori o Rumijevom negativnom opredeljenju prema razumu i racionalnim demonstracijama kako ne bi došlo do ishitrenih i neispravnih zaključaka.

No, vratimo se Rumijevom životu. Još u ranoj mladosti, on je bio primoran da se sa svojim ocem i drugim članovima porodice iseli iz rodnog Balha. Istoričari navode dva razloga za ovo nemilo iseljenje. S jedne strane, njegov otac Bahaudin Valad na svojim predavanjima i u govorima otvoreno je kritikovao vlast sultana Muhameda Horezmšaha, pa je zbog toga bio pod sve većim pritiskom i sve češćom prismotrom. Na povećanje ovog pritiska pogotovu je uticao i Fahrudin Razi, čuveni muslimanski teolog, koji je sufijsku orijentaciju Bahaudina Valada smatrao štetnom za islamsko društvo. S druge strane, u tom periodu pripremao se veliki napad Mongola na istočne granice muslimanskog kalifata. A Balh, kao jedan od najistočnijih gradova kalifata, bio je očigledno na udaru. Zbog svega toga, Bahaudin je odlučio da se sa porodicom iseli iz Balha. Rumi je tada imao samo sedam godina. Pojedini istoričari spominju da se Valad tokom putovanja nekoliko dana zadržao u Nišapuru gde je posetio Atara Nišapurija, te da mu je ovaj poklonio svoju zbirku *Asrarname*, koja je bila dobar povod da Rumi kasnije zavoli poeziju i poetsko izražavanje. Ima, doduše, i onih koji odbacuju mogućnost da se ovaj susret dogodio – Frenklin Luis, recimo, spada u tu grupu (Lawis 2004: 85, 361) – međutim, nezavisno od toga da li je taj događaj istinit ili ne, uticaj Atarovih pesama na znatizeljan duh mladoga Dželaludina Rumija svakako nije moguće opovrgnuti.

Valad je nakon Nišapura sa porodicom otputovao u Meku kako bi obavio godišnje hodočašće, a iz Meke se uputio prema današnjoj Siriji. Najzad, na poziv Alaudina Kajkobada otišao je u Konju gde je ostao sve do smrti. Konju zato treba smatrati gradom u kojem je Rumi odrastao i proveo glavni deo svog života.

Valad je umro i njegov derviški red je ostao bez duhovnog staratelja, te su mnogi učenici pohrlili mladom Rumiju koji je u to vreme imao 24 godine.

On je još tada bio sasvim spreman da praktično preuzme očevu mesto i njegov društveni položaj u Konji. Ipak, dolaskom Burhanudina Muhakika Tirmizija, bliskog prijatelja njegovog oca, u Konju Rumi odlučuje da sledećih devet godina provede kao njegov učenik (Estelami 2011: 21). Rumi se ovog perioda rado priseća u svojim stihovima:

*Sazri u životu, udalji se od brzih promena,
Postani svetlo poput Burhana Muhakika!
A Burhan¹ postaćeš kada se otrgneš od sebe,
kada uništiš sebe u sebi, bićeš vladar².*
(Rumi 1990: 1319–1320. stih)

Nakon smrti Burhanudina Muhakika, Rumi i praktično preuzima der-viški red svoga oca. Predvodio je zajedničke molitve, duhovne i verske rituale, organizovao je brojna predavanja iz raznih islamskih naučnih disciplina, najčešće iz jurisprudencije. Savremeni iranski poznavalac Rumijevih dela Homai ističe da je Rumi bio izvanredni pravnik, čime odbacuje neosnovanu tvrdnju nekolicine zlonamernih ili nedovoljno upućenih istoričara da Rumiju veroškolska i *šerijatska* pitanja nisu bila toliko bitna. Naprotiv, Rumi se ubraja u značajne predstavnike islamske jurisprudencije (Homai 2006: I/21). On je vremenom u Konji dobio tako visok položaj da je ubrzo postao miljenik velikih seldžučkih vladara i njihovih vezira. Veliki vezir Muinudin Parvane redovno ga je posećivao i s njim razgovarao i savetovao se o brojnim državičkim poslovima. Rumi je u tom periodu nakratko otišao i u Damask kako bi prisustvovao predavanjima slavnoga mistika Muhjidina ibn Arabija. Bilo je prirodno i sasvim očekivano da će ga nakon toga u Konji dočekati s još većim poštovanjem budući da je Ibn Arabi još tada stekao veliku popularnost. Međutim, sve je otišlo u drugačijem i za mnoge potpuno neočekivanom smeru kada se Rumi 6. decembra 1244. godine, u Konji, sastaje sa

-
- 1 U ovom polustihu reč *Burhan* istovremeno asocira na dva različita značenja. S jedne strane, misli se – kao i u prethodnom polustihu – na Burhanudina Muhakika koji u očima Mevlane Rumija predstavlja velikog duhovnog učitelja. S druge strane, leksikografsko značenje reči *burhan* u arapskom i persijskom jeziku jeste „jasan dokaz“. Zato ovaj polustih možemo prevesti na dva potpuno različita načina, a Rumi je zapravo i želeo istovremeno da ukaže na oba značenja. Uostalom, zbog ovakvih maestralnih jezičkih sposobnosti Rumi i zauzima tako visoko mesto u istoriji svetske književnosti.
 - 2 Ovdje Rumi koristi reč „sultan“ kako bi istovremeno asocio i na svog oca Bahaudina Valada – koga su njegovi učenici često nazivali nadimkom *Sultan al-ulama* – i na leksikografsko značenje ove reči koje glasi „vladar“. Prema tome, uništenje sopstvenog ega, prema mišljenju Mevlane Rumija, čini od nas vladara, a budući da je njegov otac taj stepen već doživeo, kako u ličnom životu tako i u svome društvu, Rumi u njemu pronalazi izvrсни primer koji potvrđuje njegovo verovanje – i sve to u samo jednom polustihu.

Šamsom Tabrizijem, velikim ali dotad gotovo nepoznatim muslimanskim mistikom. Snažan, nepokolebljiv i tajanstveni duh Šamsa Tabrizija pretočen u njegove reči i ponašanje delovao je poput opijuma na celokupno biće Mevlane Rumija. Osetio je da je pronašao duhovnu nit, očaravajuće otkrovenje koje ne samo da će ga usmeriti ka ispravnom putu već će ga i dovesti do cilja, do samoga Gospodara.

Mevlana nakon susreta i razgovora sa Šamsom Tabrizijem ostavlja gotovo sve ono čime se dotad bavio. Napušta svoja brojna naučna predavanja, okreće leđa društvenom položaju i velikom respektu koji je imao među svojim učenicima ali i ostalim učenjacima, zatvara se u sebe i pokušava da pronađe dragulj postojanja u ništavilu sopstvenog stvorenja naspram Stvoritelja. Rumijevi stihovi kojima opisuje revoluciju u svom identitetu i u svojoj duši nakon ovog susreta postali su toliko slavni da ga danas mnogi poznaju upravo po njima. Ti stihovi, kako zbog svojih uzvišenih značenja tako i zbog nestvarnog ritma i književnog sklada, kao da još uvek odzvanjaju u ušima i duši zaljubljenika u Rumijevu besprekornu poeziju:

*Mrtav bejah, oživeh; plač bejah, smeh postadoh;
dođe stanje ljubavi i ja većan ostadoh.*

Reče: „Nisi u ludilu, ne zaslužuješ ovaj dom.“

Oдох i lud postadoh, sve veze svoje pokidah.

Reče: „Izgubljen nisi, ne pripadaš ovom stupnju.“

Oдох i sebe izgubih, ritmom duše se natopih.

Reče: „Ti si u mislima, obuzet si sumnjama.“

Zavarah se, prestravih se, i od svih se odvojih.

Reče: „Ti si sveća, ljudima si svrha preča.“

Ne vodim ih, nisam sveća, raspršeni dim postadoh.

Reče: „Ugledan si i poglavar, predvodnik si i vođa.“

Nisam ugledan niti predvodnik, tvojoj naredbi ja se povinovah.

Reče: „Ti krila već imadeš, ja ti ih dati neću.“

U želji za njegovim krilima ja sav ogoljen ostadoh.

(Rumi 1961: 1393. gazel)

Stihovi ovog gazela o Rumijevom prvom susretu sa Šamsom Tabrizijem nastavljaju se gotovo u istom ruhu, što pokazuje koliko je Šamsov uticaj na njega bio svestran, dubok i dalekosežan. On će, štaviše, svoj *Divan*, odnosno veliku zbirku svojih gazela, lirskih pesama, kasnije i nazvati po imenu Šamsa Tabrizija.

Rumi i Šams su gotovo svakog dana u Konji razgovarali o raznim modelima duhovnog pročišćenja i putevima ka Bogu. Iako već mnogima dokazan kao veliki učenjak i predvodnik jednog derviškog reda, Rumi je ipak pred

Šamsom sebe smatrao početnikom na svom duhovnom putu. Želeo je da se otrgne od svega što čini ovaj svet: od telesnih prohteva, od materijalnih dobara, od slave, od društvenog položaja, od omiljenosti među ljudima, od poštovanja među naučnicima i studentima, pa najzad i od samoga sebe. I iz dana u dan sve više je u tome uspevao. Sve manje je posećivao ljude, pa čak i svoje učenike, i sve češće se posvećivao svojoj duši. Ova Rumijeva odsutnost i velike promene u njegovom životu i ponašanju i te kako su zabrinuli i uznemirili njegove prijatelje i učenike, koji najpre pokušashe da Šamsa udalje iz Konje. Ne uspevši u tome, oni su mu kasnije zapretili smrću, zbog čega je ovaj najzad, i ne javivši se Rumiju, napustio Konju. Nedugo kasnije, kada je saznao da je Šams u Damasku, Rumi je poslao svog sina Sultana Valada da ga ponovo dovede u Konju (Vaseki 2014: 186–187). No, Šams se ni ovoga puta nije dugo zadržao u tom gradu.¹ U svakom slučaju, uticaj koji je on svojim rečima, delima i ponašanjem ostavio na Mevlanu Rumija nikada nije iščezao. Štaviše, taj uticaj će se приметiti tek nekoliko godina kasnije kada Rumi počinje aktivno da piše svoje očaravajuće stihove.

Dakle, velika je razlika između Mevlane Rumija pre i posle poznanstva sa Šamsom Tabrizijem. A ono što je nama od velikog značaja jeste to da Rumi kojeg mi poznajemo na osnovu njegovih poetskih i gdekada prozних dela i zbirki uglavnom jeste Rumi nakon susreta sa Šamsom. On tek nakon smrti tog svog velikog duhovnog učitelja počinje aktivno da se bavi pesništvom, smatrajući da bi trebalo ritam svojih reči i govora da uskladi s ritmom celokupnog postojanja. Uostalom, duhovni ples – *sama* – koji danas predstavnici njegovog derviškog reda *mevlavije* često zagovaraju i praktikuju, zapravo i nije ništa drugo do li pokušaj usklađivanja sopstvenog postojanja s talasima većeg sveta koji nas uokviruje.

Za to što su ovaj Rumijev pesnički zanos i njegovo sazajno nadahnuće ostali vitalni i produktivni sve do njegove smrti ponajviše je zaslužan Rumijev učenik Husamudin Čelebi. On ga je, kao što na početku ovoga rada spomenusmo, sve vreme podsticao da ono što čuva u svojim prsima pretoči u reči, u stihove, u pesme, kako bi se time okoristili i svi kasniji duhovni putnici, ali ne samo oni već i celokupno čovečanstvo. Vreme svedoči koliko je taj Čelebijev podsticaj bio značajan za istoriju svetske misli i književnosti.

2. 2. Dela

Rumi je poslednjih deset godina života proveo kao veliki muslimanski mistik i derviš. Predvodio je svoj sufijski red *mevlavije* i svoje učenike podučavao je principima duhovnog putovanja potpuno usklađenog s juridičkim osnovama islama i *šerijata*. Ipak, ono zbog čega je Rumi stekao svetsku slavu

¹ Neki istoričari tvrde da je Šams zapravo ubijen u Konji (Safa 2016: 455).

jesu njegove okrepljujuće pesme, među kojima najveću pažnju privlači njegova *Mesnevi*a. To je zapravo Rumijeva poetska zirka sastavljena od njegovih mističkih, etičkih i vaspitnih misli, iskustava i ideja. Zbirka sadrži šest svezaka i ukupno 25.628 stihova. *Mesnevi*a je knjiga ljubavi, duhovnog prosvetljenja, saznanja, tajanstvenosti, straha, ali i neustrašivosti. Mnogi je doživljavaju kao lek za osećanje beznađa jer predstavlja potpuno drugačiji pogled na svet i razotkriva nove dimenzije postojanja, nepoznate i donekle nedodirljive pogotovu za modernog čoveka. Upravo zato, ona je u poslednje vreme prevedena na više desetina jezika.

Druga poetska zbirka Mevlane Rumija, po slavi i važnosti veoma bliska *Mesnevi*i, jeste njegov veliki *Divan*, koji je pesnik iz poštovanja prema svom duhovnom učitelju nazvao *Divanom Šamsa Tabrizija*. Ova zbirka je spevana u stilu lirskih pesama – *gazela*, pa zato nije čudno što mistička osećanja i isposnički ritam talasaju svakim njenim stihom (Velajati 2016: 534). Mi smo na prethodnim stranicama već izneli prevod nekih stihova iz ove zbirke.

Od ostalih Rumijevih dela, čija slava se nipošto ne može uporediti s prethodne dve zbirke, možemo izdvojiti njegove prozne zbirke *Fih*i *ma fih*, *al-Madžalis as-sab'a* i *Makatib*. Prva zbirka sadrži nekoliko Rumijevih govora koje je sakupio i priredio njegov sin Sultan Valad (Foruzanfar 1987: 170). Čitanjem ove zbirke dobijamo značajno jasniji uvid u Rumijevu *Mesnevi*ju i tako se pripremamo za njeno što bolje razumevanje. Druga zbirka obuhvata Rumijeve mudre rečenice koje je prikupilo nekoliko njegovih učenika. I najzad, treća zbirka sastoji se od pisama koje je slavni pesnik povremeno slao vladarima, vezirima i uticajnim političkim ličnostima kako bi ih pozvao na religioznost, na blagi moral i na pravednost (Safa 2016: 1205–1207).

Nakon što smo kratko prošli kroz glavne događaje iz Rumijevog života i kroz naslove njegovih najslavnijih dela, u nastavku ćemo se posvetiti analizi osnovnih smernica njegove socijalne misli. Veoma je bitno videti kako jedan istaknuti muslimanski mistik i pesnik svetske slave poima društvo i društveni život. Ovo pitanje postaje mnogo značajnije kada se prisetimo da je Rumi u svojim stihovima vidno nadahnut kuranskim *ajetima* i predanjima verovnika Muhameda i drugih istaknutih verskih ličnosti. Upravo zato mnogi istoričari i analitičari njegovu socijalnu misao smatraju književnim prikazom onoga o čemu se govori u islamskoj sakralnoj literaturi. Na narednim stranama ovoga rada uverićemo se da li su oni zaista u pravu.

3. Socijalna misao

Rumijevu socijalnu misao moguće je podeliti na dva aspekta. Prvi aspekt odnosi se na njegove stavove – ili preciznije rečeno, iluzije – o nekom obliku utopije ili idealnog grada. Kažemo „o nekom obliku utopije ili idealnog

grada“ jer Rumi nikada nije koristio takve termine, što je i sasvim očekivano. Rumi je pesnik, umetnik, a povrh svega toga i mistik. Od njega možemo očekivati samo umetničke izraze koji na neki metaforičan i pomalo tajanstven način asociraju na značenja koja su njegovoj duši bliska.

Pisao je o moru, a on je bio izgubljeni talas. Pisao je o višnjem svetu, on je bio ptica zarobljena u kavezu. Pisao je o trstenjaku, o *najistanu*, on je bio usamljeni naj kroz čije šupljine se dah božanski pretvara u najtužnije melodije tuđine. Pisao je o suncu, on je bio samo senka; i o krilima feniksa, on je bio samo ogoljena i bolom obavijena ptica. Njegov mistički duh je plesom istinske ljubavi, pesničkim ritmom, sve vreme težio nekom drugom mestu, savršenom rekli bismo, ali ne samo idealnom već i stvarnom; mestu gde postoji čovek, onaj večni, koji je senka božja na svetu, koji je namesnik božji, onako kako se i u *Kuranu* govori. Taj svet je zaista postojao, Rumi ga je svim svojim bićem osećao jer je pripadao njemu. Čovek u tom svetu nije bio sličan onima s kojima je Rumi živio, pa je zato i društvo dobijalo sasvim drugačije značenje. Takvo društvo je u Rumijevim očima bilo večno, neuništivo i savršeno, jer je u svojoj prirodi bilo sjedinjeno s večnim Bogom.

Drugi aspekt Rumijeve socijalne misli, koji je znatno konkretniji i bliži onome što se i danas razmatra u okviru društvenih nauka, povezan je s objektivnim stanjem zajednice u kojoj se on nalazio. Taj aspekt obuhvata Rumijeve stavove o raznim društvenim izazovima, institucijama, principima i aktivnostima. Mi ćemo se u nastavku ovoga rada detaljnije pozabaviti upravo ovim aspektom njegove socijalne misli. No, budući da njegova težnja savršenom svetu i životu, perfektnom čoveku i idealnom „mestu“ za njegov život, predstavljena u ritmu njegovih ocharavajućih pesama i te kako utiče na njegove konkretne stavove o društvu i društvenom životu – naša analiza će u neku ruku implicitno obuhvatati i prvi aspekt njegove misli.

Rumi je bio mistik, veliki pesnik i književnik, ali ništa od toga nije ga sprečilo da veruje u nenadmašivu vrednost društva i u nužnost društvenog života. On nikada nije zagovarao asketski život, konstantno odvajanje od svih ljudi – povremeno odvajanje je svakako podržavao, kao što je i sam u poslednjem periodu života to činio – i odricanje od onoga što je Bog dozvolio, kao što su to činili predstavnici pojedinih derviških redova. Naprotiv, on je bio jedan od ozbiljnih branitelja ideje o nužnosti socijalnog života. Preferirao je život u velikim gradovima, i tu svoju težnju nikada nije prikrivao. Smatrao je da život u mnogoljudnim gradovima donosi više izazova i pretnji, ali istovremeno pruža jedinstvenu priliku da se ostavi trag među ljudima. Vrlo često u njegovim pesmama nailazimo na hvalospeve slavnim i velikim gradovima poput Meke, Medine, Samarkanda, Buhare, Bagdada, Tabasa i Damaska. U mnogo navrata pozivao je i ohrabrivao svoje učenike da dođu i žive u tim gradovima kako bi proširili svoje poglede na društvo i

društveni život, te kako bi imali priliku da svestranije utiču na narod s kojim dele svoje vreme i svoju epohu.

Ove preporuke imaju i svoju duhovnu dimenziju, koja je, imajući u vidu činjenicu da govorimo o izuzetnom pesniku, verovatno i bitnija od one spoljašnje dimenzije. Seljenje iz manjih područja u veće gradove za Rumija zapravo predstavlja kretanje iz individualne dimenzije u društvene sfere života, iz ograničenih pogleda u širokogrudost. Naravno, sasvim je moguće da se takve ideje pojave i u manjim gradovima, ali je ipak neophodno upustiti se u složeni i donekle zamršeni oblik društvenog života pa tek onda govoriti o preporukama koje će poslužiti kasnijim generacijama. To sve pokazuje koliko je proces socijalizacije u Rumijevim očima bitan i nezamenljiv.

Zato je neophodno da svaki čovek postane izvor društvenosti, da unutar sebe i svoje duše sagradi velelepna zdanja moralnosti pomoću kojih će kasnije i te kako uticati na sve druge članove zajednice u kojoj živi. Tako Buhara više neće biti grad od kamena i zemlje, Buhara će postati mesto u geografiji duše svakoga od nas. Istinski Samarkand će se nalaziti u našim srcima. On će biti naša želja i izgubljeni raj kojem težimo, i svaki njegov građanin biće upravo onaj čovek koga je Rumi – kao i Diogen, nekada davno – tražio sa svećom u ruci, usred beloga dana (Sabet 2008: 12). Zato, u Rumijevim očima, jedinstvena nit koja stvara istinsko društvo nisu bili rasa, narodnost ili čak jezik, već čista duša i slični pogledi na svet.

*Često će se dušama Indijac i Turčin razumeti,
a često će dva Turčina jedan drugome stranci biti.
Isti jezik ne stvara jedinstvo i društveni rod,
bolje je deliti srce nego jezik i nebeski svod.*
(Rumi 1990: 1206. stih)

Uzged treba reći i sledeće. Budući da je ovde reč o jednom markantnom književniku i govorniku, jasno je da će se njegova socijalna misao u nekim aspektima sasvim približiti socijalnoj etici. Upravo zato, svoju analizu podelićemo u dva obuhvatna segmenta: najpre ćemo analizirati neke od saznajnih osnova na kojima je Rumi posebno insistirao, a zatim ćemo se osvrnuti na njegove kritike upućene određenim društvenim institucijama ili tradicijama.

3. 1. Saznajni aspekti

3. 1. 1. Strpljenje, saradnja i kompromis

Jedan od bitnih segmenata na kojem Mevlana Rumi zasniva svoju socijalnu misao jeste konstruktivna saradnja koja je svakako rezultat pret hodnog kompromisa u društvu. Društveno blagostanje je u direktnoj vezi s

kompromisom jer, ukoliko ne dođe do njega, nijedan oblik saradnje neće biti realizovan. Ljudi će se međusobno iz dana u dan sve više udaljavati, a to će dovesti do povećanja animoziteta među njima. Više niko neće imati poverenja u drugoga, pa će pokušati da sebe i svoju porodicu na bilo koji način zaštiti od drugih ljudi. Ovakvo stanje značiće da svaki pojedinac u sopstvenom društvu večno živi u strepnji i zebnji da je svakog trenutka moguće da mu neko oduzme njegovo pravo. U takvim okolnostima ni društvene institucije poput vlasti i zakonodavnih tela neće moći da obavljaju svoje funkcije na najbolji mogući način. Količina nasilja će porasti, što će najzad dovesti do uništenja društva i društvenog života. Ali šta bi trebalo učiniti da ne dođe do toga?

Rumi ističe da je neophodan uslov za kompromis to da svaki pojedinac bude privržen moralnim načelima, a pogotovu da bude spreman da zarad dobrobiti društva u kom živi nekada odustane od svog jasnog individualnog prava. Naravno, to odustajanje ne znači da je neophodno da prihvati da se nad njim poćini nepravda ili nasilje, već da shvati da je društveno dobro za-pravo dobro i za njega samog. Ovu odliku Rumi predstavlja kao društveno strpljenje, i najbolji primer za takvo ponašanje pronalazi u životu ranijih verovesnika. Potvrdu za njegove reći pronalazimo i u *Kuranu*, gde se o verovesniku Muhamedu govori da bi ga „ljudi napustili da je bio nemilosrdan i neljubazan prema njima“ (*Kuran* 3: 159). To što je bio vladar svih muslimana, nikada ga nije izdvajalo od drugih članova zajednice. Rumi u mnogim stihovima piše o tim vrlinama Muhameda ibn Abdulaha, ali ne samo o njegovim već i o sličnim vrlinama prethodnih verovesnika. Recimo, dok opisuje prvi Mojsijev susret s egipatskim faraonom, kada je Mojsije pozvao faraona da prihvati postojanje jednoga Boga, Rumi se priseća sledećih boćjih naredbi:

*O Mojsije, idi kod faraona u Moje ime,
ali govori mirnim i ljubaznim glasom!
Ako vodu sipaš u ključalo ulje,
rashladićeš i kazan i ono što je u njemu.
Govori mirno i ljubazno, ali ne izgovaraj laži,
da bi zadovoljio drugoga, ne odustaj od istine!*
(Rumi 1990: 3815–3818. stih)

Model vladavine glavnine egipatskih faraona i nasilje koje su oni sprovođili nad svojim narodom nisu ostali nezapaćeni u raznim istorijskim zbirkama i pregledima, ali i pored toga, Mojsije dobija naređenje da se prema faraonu ophodi ljubazno. Rumi ovo boćje naređenje shvata kao privremeno odustajanje od individualnog prava da oštro reagujemo protiv nasilja, zarad postizanja veće društvene dobrobiti, a to je prihvatanje jednoboćtva od strane celokupne vladajuće garniture što bi dovelo do uspostavljanja boćje prav-

de u toj zajednici. Međutim, kada se kasnije ispostavi da taj model ne može biti učinkovit, to jest kada se obelodani da faraon ne želi nikakav kompromis i da ne prihvata Mojsijevu toplu i prijatnu reč, onda se preporučuje borba protiv nasilja. Takva tradicija se primećuje u gotovo svim religijama.

Iz rečenog, možemo shvatiti da Rumijeva preporuka o društvenom strpljenju ima metodološki karakter. Ona nije cilj jer vrlo često zahteva da ljudi odustanu od svojih prava. Međutim, kao takva, ona može biti dobar način da se napokon postigne društvena pravda. Zato Rumi neretko preporučuje da prema oholim ljudima najpre postupimo ljubazno i skromno kako bismo ih podučili tim vrlinama, a da im se suprotstavimo tek ako budemo sigurni da oni ne žele da se promene. Uostalom, to strpljenje, tvrdi Rumi, pre svega pomaže samoj osobi koja ga ima, budući da u njenoj duši stvara kvalitete jednog zrelog, snažnog i pouzdanog čoveka.

*Strpljenje Nojevo prema neveri svoga naroda
Nojevu dušu je uzvisilo do nebeskoga svoda.
(Rumi 1990: 2050. stih)*

Dok analiziramo Rumijeve socijalne ideje, nipošto ne smemo zaboraviti da je on pripadao muslimanskim derviškim i duhovnim krugovima – štaviše, on je predvodio jedan takav duhovni red – te da su njegove preporuke pre svega usmerene prema osobama koje žele da zakorače na put duhovnog pročišćenja. Zato su njegove etičke, pa i socijalne, preporuke unekoliko maksimalističke, što zapravo nije loše, ali njihovo kolektivno realizovanje zahteva veći napor. U tome se jasno vidi koliko su njegove pesničke iluzije o boljem svetu i savršenom životu isprepletane s društvenim stanjem u kojem se svako od nas nalazi. Kao da svakog trenutka želi da nas podseti na to da je čovek mnogo vredniji od onoga kako se uglavnom predstavlja, te da je njegovo iskonsko društvo suštinski drugačije od ovoga s kojim se svakodnevno suočavamo i zbog kojeg neretko patimo.

3. 1. 2. Društveni oprez

Rumi veruje da društveni život sa sobom donosi brojne izazove ali i pretnje, te stoga svakom pojedincu preporučuje da u životu bude veoma oprezan. Daleko od toga da izražava pesimističke stavove, Rumi samo ističe da ne bi trebalo da verujemo u sve što čujemo i da se pouzdamo u svakoga ko nam se na putu pojavi. Ideja o društvenom oprezu toliko je zastupljena u Rumijevim stihovima da je sasvim logično i opravdano zaključiti da ona spada u osnovne elemente Rumijeve antropologije pa kasnije i njegove socijalne misli. Rumi je još u mladosti proputovao mnoge manje i veće gradove,

upoznao je raznolike kulture, društva, običaje, tradicije i manire, i tako je saznao da ljudsko društvo vrlo lako može da zapadne u krizne periode. Dovoljno je da nekoliko osoba u jednom društvu prekrši moralna načela i zakonske okvire da bi i svi drugi vremenom osećali sve veći nemir zbog mogućnosti da će im neko nepravdom oduzeti ono što su mukotrпно stekli. Zbog toga, saradnja i jednoobraznost u ljudima postaju sve bleđe. Tako se suočavamo s društvima u kojima više „nema ni heroja ni vitezova“; pa ni čoveka, uostalom. Ljudi, umesto da se pretvore u čoveka zaljubljenog u Boga, u Njegovog namesnika na Zemlji, približe se divljim životinjama na koje se ni u čemu ne možemo osloniti.

*Gladni su jedni drugih većina njih,
to i po pozdravu njihovom primetio bih.*
(Rumi 1990: 251. stih)

Rumi se često u svojim stihovima žalio na ljude koji okružuju vladare i imućne članove zajednice samo zbog njihove imovine ili društvenog statusa, i preporučuje svim svojim učenicima i čitaocima da veoma oprezno biraju prijatelje kako među njima ne bi bilo takvih. Štaviše, on kao istaknuti mistik veruje da nam prijatelji koji nas konstantno hvale ne mogu biti korisni. Čak i ako su dobronamerni, njihovo ekstremno pozitivno sagledavanje situacije u kojoj se nalazimo vremenom će uticati i na nas, pa ćemo odustati od konstantnog truda da napredujemo i duhovno postanemo još savršeniji ljudi. A nema ničeg goreg od duhovne ustajalosti koja dovodi i do mrtvila čovekove duše.

*Ispravno je, kad te pohvale ljudi,
da ne pomisliš da si postao sveća vodilja.*
(Rumi 1990: 230. stih)

Rumi društveni život posmatra s velikom dozom opreznosti, i to je potpuno razumljivo. S jedne strane, on je mistik i maestralni pesnik, a to je, istorija svedoči, savršena kombinacija iz koje isključivo proizlazi bolni govor čovekove izgubljene duše u tuđini udaljenosti od Boga. I, kao takav, Rumi sasvim očekivano mora da bude oprezan. Svaki događaj može da ga uzvisi do Boga, izvora njegovog postojanja, ali istovremeno može i da ga potpuno udalji od Njega. Prema tome, neophodno je da svakog trenutka bude potpuno koncentrisan na ono što radi, što govori i što pokazuje. S druge strane, on je u mladosti na sopstvenoj koži osetio bol prognanstva iz domovine, na koje je njega i njegovu porodicu primorala zebnja od nemilosrdnih mongolskih hordi. Putovao je iz grada u grad, sa svojim najmilijima, dok je bio dete do-

duše, ali ne zato što je to želeo, već zato što je morao. Putovao je u potrazi za mirnim i bezbednim mestom za život. Zadržao se najzad u Damasku, pa zatim i u Konji, ali tuga prognanstva njegovu dušu nikada nije napuštala. Zato je i pisao o tuđini, o oprezu u društvenom životu, o tome da ne treba olako verovati onima koji nam prilaze, ali ih svakako ne treba ni odbiti.

Divno se u Rumijevim okrepljujućim stihovima spajaju ove dve dimenzije prognanstva: duhovna i fizička. Njegovo telo – da tako kažemo – prognano je iz Balha, nemilosrdno, i nikada nije našlo smiraj, verovatno sve dok nije upokojen i sahranjen u Konji. A njegova duša je, kao i duša svakog drugog čoveka, prognana iz raja, još od samog stvaranja. Skovan joj je „kavez od tela“, kako on sam kaže, koji će je uokviriti „nekoliko dana“. Oslobođenje iz tog kaveza ujedno će značiti i ponovni let ptice koja ne pripada ovom „zemaljskom postojanju“, već nebesima.

*Ptica sam iz bašte nebeske, ne pripadam zemljanom svetu,
u kavezu od moga tela zadržaću se samo nekoliko dana.*
(Rumi 1961: 636. gazel)

Oprez o kojem piše i peva Rumi ne odnosi se samo na razne aspekte našeg svakodnevnog društvenog života. Taj oprez je neophodan – možda više nego igde drugde – u obrazovanju i vaspitanju. Nije svaka nauka plodotvorna i učinkovita, nije svaka mudrost upotrebljiva, nije svaka knjiga istinita. Mnoge naučne ideje su tokom istorije potpuno izvitoperene, pa zatim i zloupotrebljene. Mnogi su se isticali i predstavljali kao veliki znalci i naučnici, ali oni to nipošto nisu bili. Rumi ističe da prema takvim ljudima moramo biti najoprezniji. Jer društva se usmeravaju ka onim idealima o kojima im govore njihovi mudraci, naučnici, pa zatim i vladari. Izneverićemo čovečanstvo ako znamo da ne posedujemo određeno znanje a tu činjenicu prikrivamo. Tako dopuštamo da se drugi okupljaju oko nas, da pokušaju da se okoriste onim što ćemo reći, možda nekada i onim što ćemo učiniti, iako znamo da oni od toga neće imati koristi. To je, prema Rumijevom mišljenju, najveća prevara u jednom društvu. I upravo zato, prema takvim prevarama treba biti najviše oprezan jer se one najteže primećuju, a ostavljaju najdublje rane.

3. 1. 3. Sociopsihološki aspekt

Rumi u nekoliko navrata insistira na važnosti sociopsihološkog aspekta u društvenom životu i na njega ukazuje. On najpre piše o karakteristikama meditacije u islamu, koju su derviši vrlo često sprovodili. Ali ne samo oni. I molitva bilo kog pojedinca u islamu može biti okarakterisana kao neka vrsta meditacije jer se čovek tokom molitve srcem, mislima, dušom, pa i telom

potpuno fokusira na svog Stvoritelja i na reči koje upućuje Njemu. A budući da se ta molitva obavlja u kontinuitetu – obavezna dnevna molitva obavlja se pet puta dnevno, a broj preporučenih, ne i obaveznih, molitava znatno je veći – to stanje konstantnog mentalnog i duhovnog fokusiranja na činjenicu da smo božja stvorenja rađa u nama trajnu sigurnost i smirenost. Zato Rumi ističe da je meditacijom moguće postići potpunu posvećenost svojoj duši, čime se značajno umanjuje naš odnos s negativnim aspektima materijalnoga života, s bolovima, brigama, tugama i neprijatnostima. A to je najbolji način da se duša svakog pojedinca što češće povezuje s Bogom i višnjim nadmaterijalnim realnostima, čime će se i duhovni i egzistencijalni kvalitet društvenog života znatno poboljšati. Privrženost *šerijatu*, odnosno islamskom verozakonu, jedan je od najboljih primera religijske meditacije. Ta privrženost u nama stvara posebno osećanje egzistencijalne i suštinske povezanosti s Bogom, i ne dozvoljava da se izgubimo u čarima i privremenim lepotama materijalnoga sveta.

*Kada je ozbiljno fokusiran, čovek
ni svoje bolove primetiti neće.
Egipćanke pogledom na Josifa
zaboraviše sopstveno stanje.
(Rumi 1990: 1606–1607. stih)*

Rumi se ne zaustavlja na ovome. Meditacija pripada individualnoj sferi našega života. Svako meditira samostalno, bez osvrtnja na druge ljude. Čak i kada se ta meditacija obavlja grupno – recimo, primer je dnevna molitva kada se obavlja zajedno s drugim vernicima, u džamijama – svako je fokusiran na ono što lično radi. Prema tome, da bi ta meditacija ostavila dalekosežan uticaj na društveni segment našeg života, neophodno je da se ona pretoči u tradiciju, običaj, naviku, kulturu. To su zapravo društvene pojave koje imaju dosta sličnosti s individualnom meditacijom. Štaviše, one i nastaju iz srži takvih meditacija. Imaju kontinuitet, zahtevaju veliku pažnju, posvećenost, nekada i odricanje – sve su to karakteristike koje primećujemo i u meditaciji. Prema tome, kao što meditacijom uspevamo da prevaziđemo brojne probleme, poteškoće, tugu i bol u svom individualnom životu i kao što se na taj način duhovno približavamo Bogu i Njegovom zadovoljstvu, isto tako osvrtnom na ispravne i verski utemeljene tradicije, običaje i navike moći ćemo celokupno društvo da izbavimo iz vrtloga problema i poteškoća i da ga pokrenemo ka božjem zadovoljstvu. Upravo zato, smatra Rumi, neophodno je da se u zajednici stvore divne i produktivne tradicije i običaji koji su u potpunosti zasnovani na verskoj ideologiji. Tako će jednom pojedincu biti mnogo teže da počini nešto što nije u skladu s verskim duhom jer će morati

najpre da se suprotstavi društvenoj tradiciji, koja će tada već biti ukorenjena u prirodi svakog drugog člana toga društva. A tako nešto skoro da će biti nemoguće jer će tog pojedinca uvek kritikovati ili možda sankcionisati ostali članovi društva koji su privrženi toj tradiciji. To zapravo i jeste najveća vrednost društvenog života (videti: Rahmdel 2005: 57–58).

Tako se, dakle, putem meditacije – odnosno *šerijata* u individualnom životu, pa zatim i tradicije i verskih običaja i rituala u društvenom životu – stvara pozitivna sociopsihološka platforma za zajedničko kretanje ka materijalnom prosperitetu, duhovnom napretku i konačno ka božjem zadovoljstvu.

3. 1. 4. Društveni red

Neophodno je da se u društvu poštuje red. Društvo je sistem koji obuhvata mnoštvo ljudi i institucija i u okviru kojeg svaki pojedinac dobija priliku da pokaže svoje kvalitete i sposobnosti. Društvo će biti uspešno ukoliko taj sistem bude harmonično delovao i kretaće se ka prosperitetu isključivo ako taj sistem bude pogodan za razvoj. Prema tome, društveni život svakog pojedinca direktno zavisi od harmonije i sklada unutar društvenog sistema. Ali šta je to sistem?

Sistem je zapravo skup elemenata – nezavisno od toga da li su ti elementi realni ili apstraktni – predstavljenih kao celina. Svaki element unutar jednog sistema reaguje isključivo u skladu s drugim elementima s kojima je povezan. A povezan je najmanje s jednim drugim elementom. Ono što je posebno bitno u definiciji svakog sistema jeste činjenica da svi ti odvojeni elementi, iako deluju gotovo samostalno, ipak služe jedinstvenoj svrsi. Ukoliko se neki elementi povremeno povezuju sa celokupnim sistemom, ali ne i sa određenim elementima unutar sistema, oni onda nisu deo tog sistema, već njegovo okruženje. Elementi unutar sistema, da bi međusobno bili savršeno povezani, moraju biti postavljeni po jasnom redosledu. Niti je moguće da svaki element obavlja svaki posao, niti je moguće da svaki element bude povezan sa svim drugim elementima. Zato se u svakom većem sistemu stvaraju podsystemi koji će funkcionisati samostalno, ali će ipak kao jedna celina služiti svrsi kojoj teži celokupan sistem. Ono što je u svakom sistemu najbitnije jeste to da svi pojedinačni elementi i svi podsystemi koje oni stvaraju obavljaju funkciju – ili dužnost ako je reč o svesnim elementima – koja se od njih očekuje. Neke funkcije su bitnije od drugih, pa je zato i element koji je za to zadužen postavljen na važniji položaj. Recimo, u sistemu čovekovog organizma svaki element, odnosno svaki organ, obavlja svoju dužnost. Usta služe za unos hrane u telo, želudac vari unetu hranu, a krvne ćelije tu varenu i prerađenu hranu prebacuju do svih ćelija našega tela. Srce, mozak, mišićna tkiva, nervi i svi drugi delovi našega tela imaju svoju jasnu funkciju u sistemu

našeg organizma. Nemoguće je očekivati da jetra obavlja funkciju želuca, niti da debelo crevo čini ono što bi trebalo da obavlja tanko crevo. Sistem organizma tako ne bi funkcionisao i ubrzo bi usledila bolest, pa zatim i smrt.

Isti je slučaj i sa društvom. Kada kažemo da je društvo jedan obuhvatan sistem, zapravo aludiramo na to da ono čini mnoštvo međusobno povezanih elemenata. Svaki element ima posebne karakteristike, te po svojoj prirodi može da obavlja određene funkcije. Zato, ukoliko mu se povere dužnosti koje nije kadar da obavlja, nastaće metež u društvu, što će najzad poremetiti društveno zdravlje. To je činjenica na kojoj Rumi vrlo često insistira. On ističe da bi trebalo da svako u društvu obavlja ono za šta je sposoban i šta se od njega očekuje ako želimo da naše društvo bude uspešno i prosperitetno. U protivnom, bavljenje tuđim nedostacima i prestupima oduzeće nam toliko energije i vremena da više nećemo biti sposobni da obavljamo sopstvene dužnosti. I tako će problem postati sve ozbiljniji, a šteta sve veća.

Nije teško primetiti da je ovde uglavnom reč o onome što se danas naziva specijalizacija društvenog rada i o uređenosti koju ona unosi u društveni život. Rumi zagovara tu specijalizaciju i ističe njenu neprikosnovenu važnost, ali se ipak ne zadržava na tome. U njegovim stihovima osećamo da on tu specijalizaciju, pa i društveni red koji ona donosi, poima kao sastavne elemente puta kojim će se stići do bitnijeg cilja. A to je saznanje suštine društvenog života.

Čovek je društveno biće, to je činjenica koju Rumi nipošto ne opovrgava. Štaviše, on insistira na tome da čovekov društveni život mora biti savršeno harmoničan i uredan kako bi društveni sistem pokazao svoje najbolje rezultate. Ali kao što postoje red, sklad i harmonija unutar društvenog sistema, treba poštovati i harmoniju raznih ontoloških stupnjeva društvenog života. Opseg društvenog života nije samo ovaj materijalni svet koji svojim čulima opažamo. On obuhvata i više aspekte postojanja, koji su čak i primarni u odnosu na ovaj materijalni aspekt. Da bi društveni život bio prosperitetan i uspešan, treba ga uskladiti s tim stupnjevima postojanja, a to je moguće isključivo ako smo usredsređeni na religiju jer te stupnjeve samo religija potpuno autoritativno predstavlja. Ovako Rumi po ko zna koji put u svojim mislima ističe važnost *šerijata*, odnosno verskog zakona, bez kojeg, smatra on, društveni život neće moći da prikaže svoje najbitnije čari.

Shodno tome, on ističe da je neophodno voleti svoje društvo i svoju domovinu, ali da je najpre potrebno upoznati koje je to društvo i koja je to domovina. To društvo je društvo s Bogom, i naš materijalni društveni život predstavlja samo manifestaciju tog istinskog i iskonskog društva. A ta domovina je dom naše duše, okrilje nebesko kojem svaki slobodan čovek teži i u koji je svim svojim bićem zaljubljen.

*Odatle se raspršava miris večnosti,
 besciljno je tražiti ga na pogrešnom mestu.
 Ljubav prema domovini istina je velika,
 ali, ugledni čoveče, saznaj gde ti je domovina istinska.*
 (Rumi 1990: 2230–2231. stih)

3. 2. Socijalna kritika

Veliki deo Rumijeve socijalne misli obuhvataju njegove socijalne kritike, odnosno njegove kritike raznih društvenih bolesti koje ozbiljno ugrožavaju zdravlje jedne zajednice i sprečavaju je da napreduje i da se razvija. Spektar takvih kritika u njegovim delima veoma je širok budući da je reč o savesnom pesniku i uglednom mistiku, od koga su očekivali da etički i duhovno usmerava narod i svoje društvo. Mi ćemo u nastavku pokušati da univerzalno i okvirno predstavimo tri takve kritike: kritiku posvećenosti materijalnim aspektima života, kritiku vlasti i kritiku nemoralala.

3. 2. 1. Kritika posvećenosti materijalnim aspektima društvenog života

Naše želje, ljubav, strahovi, zebnje, strepnje i, jednom rečju, sva naša osećanja, povezana su s našim saznanjima. Mi možemo da poželimo isključivo ono što smo prethodno saznali. Takođe, plašimo se nečega što već poznajemo, ili o čemu smo bar stvorili neki konceptualni okvir, možda i pogrešan, uostalom. Takva je i naša mržnja. Mrzimo isključivo ono što smo prethodno upoznali i u čiju negativnost, bezvrednost ili čak štetnost smo se uverili, nezavisno od toga da li smo u pravu ili nismo. Dakle, nemoguće je zavoleti nešto potpuno nepoznato, plašiti se nečega o čemu baš ništa ne znamo. Dovoljno je da imamo bilo kakvo osećanje prema nekom biću, i tada možemo presuditi da li o njemu imamo kakvo-takvo saznanje, ispravno ili neispravno, objektivno ili neobjektivno. Zbog toga se zapravo i govori da naša osećanja, naši strahovi, naša ljubav, naše zebnje i naše mržnje najpre pokazuju ko smo.

Polazeći od ove pretpostavke, Rumi dolazi do zaključka da naša zaslepljenost materijalnim aspektima društvenog postojanja zapravo pokazuje da nismo ni saznali suštinu duhovnih segmenata života. Jer da smo okusili slast duhovnog života, nikada se ne bismo zadovoljili niskim stupnjevima postojanja oličenim u materijalnim dobrima. Rumi u nekoliko stihova vrlo inspirativno i simbolično opisuje kako naše težnje pokazuju naš ontološki stupanj. On koristi primere životinja, te ističe da se miševi plaše mačke a ne lava zato što nisu kadri da pojme veličinu lava, da pojme činjenicu da je lav znatno strašnija i snažnija životinja. S druge strane, mačke se plaše pasa, ne nekih

većih životinja ili većih pojava, kao što je Sunce, pošto je njihovo poimanje ograničeno na taj stupanj.

*Ljudi zaslepljeni ovim svetom klanjaju se njemu
jer ne poznaju visinu pokoravanja Bogu.*
(Rumi 1990: 3002. stih)

*Pa i mačke se plaše samo pasa
jer nikada ne shvataju veličinu Sunca.*
(Isto: 3005. stih)

Dakle, u Rumijevim očima sve počinje od saznanja. Glavni problem čovečanstva zapravo i jeste u nedostatku objektivnog saznanja. Nisu upoznali svet oko sebe, pa je zato nelogično i očekivati da njihova dela budu ispravna, a društva progresivna i razvojna. Svaki uspeh u društvenom životu zajemčen je prethodnim saznanjem, a kvalitet tog saznanja, odnosno ontološki stupanj predmeta saznanja, određiće koliko će delo koje usledi iz tog saznanja biti vredno. Prema tome, moguće je u nekim društvima sagledati briljantan uspeh na polju materijalnih dobara, ali istovremeno i stagnaciju na duhovnom i moralnom polju. Takav uspeh Rumi ne smatra potpunim i vrednim. Društveni uspeh, prema njegovom mišljenju, mora biti svestran kako ne bi došlo do remećenja društvenog sklada.

3. 2. 2. Kritika vlasti

Vlast je u Rumijevim očima samo jedna u nizu društvenih funkcija koja po svojoj prirodi ne sme donositi nikakvu privilegiju osobi koja je obavlja. Istina, uloga te funkcije je i te kako bitna u jednoj zajednici, pomoću nje i druge društvene funkcije bivaju bolje organizovane i usmerene; Rumi tu činjenicu ne opovrgava. Međutim, vlast iako tako bitna, nije ništa više od jedne društvene funkcije. Štaviše, to što je njena uloga važnija od nekih drugih društvenih funkcija može samo stvoriti veći teret i društvenu odgovornost za osobu koja je obavlja, tj. za vladara. To i jeste razlog zbog kojeg Rumi ne pokazuje ni najmanju naklonjenost prema vladanju ili čak prema bliskosti vladajućoj garnituri.

Svrha vladanja, prema Rumijevom mišljenju, mora biti organizovanje društvenog života. Ukoliko se ta svrha zanemari, vladar će izgubiti svako opravdanje da ostane na toj funkciji, te će imati moralnu obavezu da je prepusti drugome. A ako i uprkos tome, iz bilo kog razloga ostane na toj funkciji, njegovo prisustvo postaće najveća pretnja na razvojnom putu jednoga društva. Rumi neretko koristi primer gojaznog mrtvaca u teškom kovčegu kako bi opisao stanje takvog vladara i njegovog odnosa prema sopstvenom naro-

du. Narod na rukama nosi taj kovčeg. Vladao je predstavljen kao mrtvac budući da njegovo prisustvo ne pruža nikakvu korist. Naprotiv, on sa sobom donosi i štetu. U ovom primeru vladar je gojazan, čime se aludira na zaslepljenost većine vladara – čast izuzecima – telesnim užicima. Kovčeg je težak i to pokazuje sklonost vladara da prikupljaju i talože bogatstvo, zlato i dukate. A narod je taj koji mora sve to na svojim leđima da ponese. I najzad, budući da je u primeru reč o sahrani, možemo zaključiti da Rumi latentno i simbolično iznosi svoj stav da društvo koje prihvata takvog vladara i koje njegove neosnovane prohteve mukotrpno nosi na svojim ramenima, svakako i treba da očekuje sopstvenu smrt, nakon koje će svaki trag života tog društva biti zatrpan gomilom zemlje. Jer zemlja je mnogo puta tokom istorije pokazala da je daleko vrednija od bilo kog drugog blaga i bogatstva. Sve prekrije i uništi, sve pokori, savlada i pošalje u bestrag, u nepovrat, u zaborav. Sve, a pogotovu ljude, vrati u stanje iz kojeg su i nastali.

*Spomen brojnih vladara i vezira i poglavara
u sebi krije smrt, bol i uzimanje duše.
Budi rob božji na Zemlji, svetloga lica,
ne poput mrtvacu kog na ramenima nose.
(Rumi 1990: 325–326. stih)*

Daleko je to od istinskog čoveka, smatra Mevlana, da dozvoli da njegov teret nosi celokupan narod u njegovom društvu; narod koji je toliko nade položio u njega i u njegove kvalitete i vladarske sposobnosti. Istinski vladar, zato, u mislima ima samo jedan cilj: da sebe i sve ljude oko sebe približi Bogu, a to podrazumeva i što bolje organizovanje njihovog društvenog života. Takva osoba ne oseća ni najmanju ljubav prema toj vlasti, jer ona za njega ne predstavlja ništa osim obaveze. Rumi dobar primer takvog vladara pronalazi u Aliju ibn Abi Talibu koji je vlast nad narodom smatrao bezvrednijom od stare zakrpljene obuće, a o čijim vrlinama je on spevao više od stotinu stihova. Dovoljno je prisetiti se samo nekih Alijevih rečenica – poput one da bi svaki vladar najpre trebalo da zavlada nad sobom pa tek zatim nad svojim društvom (Meškini 2003: 124) – kako bismo shvatili odakle zapravo potiču Rumijevi stavovi o vlasti i karakteristikama istinskog vladara. Ali ibn Talib je za Rumija „ponos verovesnikov“, „živi razum“ i „razotkrivač tajni“.

*O, Ali, koji si sve što se moglo videti – video,
kaži nam bar o deliću onoga što si video!
Sablja neznanja uništila je našu dušu,
bistra voda tvoga znanja ispraće ovu prašinu.
(Rumi 1990: 3745–3746. stih)*

3. 2. 3. Kritika nemorala

Dosad smo upoznali neke od osnovnih okvira Rumijeve socijalne misli, kako kroz saznanje aspekte tako i na osnovu njegove kritike vlasti i naklonjenosti materijalnim dobrima društvenog života. Zato ćemo se na poslednjim stranama ovoga rada usredsrediti na položaj morala u Rumijevoj socijalnoj misli, odnosno na njegov stav o društvenoj štetnosti nemorala. Da bismo o tome govorili konkretnije, usredsredićemo se u nastavku na neke moralne probleme koje vrlo često primećujemo u pojedincima, a koji ostavljaju dubok trag na telu svakog društva.

Mnogi savremeni sociolozi ističu da je etika povezana isključivo s individualnim aspektima našeg postojanja, te da je neosnovano govoriti o nekom obliku socijalne etike. U etici se, prema njihovom mišljenju, govori o delima svakog pojedinca, te iz toga treba zaključiti da je bespredmetno u društvenim naukama govoriti o etici i moralnim načelima. Rumi očigledno nije delio to mišljenje, već je smatrao da svoja dela nekada činimo uzimajući u obzir i postojanje drugih ljudi, te da je to sasvim dovoljno da određeno delo predstavimo kao socijalni postupak. Vodeći se tom pretpostavkom, Rumi zaključuje da većina naših moralnih postupaka spada u domen socijalnih dela. Priseti ćemo se Rumijevih stihova u kojima se govori da svaki nemoral nužno ostavlja negativan trag u društvu.

*Od Boga tražimo uspeh u moralnim postupcima,
jer nemoralan čovek lišen je božje milosti.
Nemoralan čovek ne čini loše samo sebi,
već vatru svojih zlodela unosi u čitav horizont.*
(Rumi 1990: 78–79. stih)

Rumi je, dakle, potpuno jasan; i to ne samo ovde, već i na brojnim drugim mestima gde spominje da jedan nemoralni čin može da upropasti veliki broj ljudi. Verovatno to i jeste razlog zbog kojeg on nastoji da se vrlo često osvrne na razna etička načela, te da, gde god bi to bilo moguće, svojim učenicima i čitaocima ponudi nekoliko moralnih preporuka. To se pogotovu primećuje u prvoj svesci *Mesnevi* gde se zapravo najviše i govori o čovekovoju duši.

Veoma je bitno primetiti da su kod Rumija mistika i etika u velikoj meri isprepletane. Etika je u neku ruku najbolji i najpotpuniji uvod u mistiku. Mistika – ono što se u islamu prepoznaje i kao *sufizam* ili *irfan* – predstavlja put čovekove duše do njenog Stvoritelja. Ali etika tu dušu čini spremnom za takav put. Duša koja nije okusila čari etike neće biti kadra da zakorači na stazu mistike i sufizma. A budući da Rumijev sufizam nipošto nema asketsku prirodu niti se u njemu preporučuje odricanje od božjih blagodati, odnosno

odvajanje od društva i društvenog života, otuda će ovakav pristup biti primetan i u samoj etici. Drugim rečima, ako je Rumijev sufizam sastavni deo njegovog društvenog života, onda će i njegova etika biti pojmljena isključivo u okrilju njegove zajednice. Zato etika o kojoj on govori nije individualna, to je između ostalog i socijalna etika. Uostalom, jedino tako i možemo da u najboljem svetlu razumemo zašto nemoralan čovek „vatru svojih zlodela unosi u čitav horizont“.

Rumi veruje da je etika slojevita, te da moralna načela o kojima se neretko govori kada se objašnjava naš odnos prema drugim ljudima ili čak prema prirodi – jesu zapravo samo ljuska, a da jezgro treba potražiti u našem odnosu prema Bogu. Drugim rečima, naš odnos prema Bogu jeste izvor naše moralnosti među ljudima. Ovde se na još jedan način ističe značaj religije koja do u tančine objašnjava suštinu našeg odnosa s Bogom. Naravno, to je samo jedan aspekt religije, jer religija univerzalno gledano obuhvata i etiku i mistiku.

Ranije smo spomenuli da Rumi neretko preporučuje opreznost u društvenom životu. Sada govorimo da ta njegova opreznost postaje znatno prisutnija i izraženija kada su etika i moralna načela posredi. Ovde ćemo ponoviti ono što smo već ranije napisali: pogrešno je Rumija smatrati pesimistom, jer on to zaista nije bio. Ali velike nepravde, nasilje i nemili događaji s kojima se konstantno suočavao bili su uzrok da on relativno teško stekne poverenje u ljude s kojima je živio. I ispostavilo se da je ta njegova karakteristika bila produktivna. Njegova očekivanja od čoveka bila su maksimalistička. S druge strane, on je u svojoj poeziji ponudio jasne metode pomoću kojih je moguće sva ta očekivanja realizovati. Zato, osoba koja pokušava da svoj život uskladi s ritmom i duhom Rumijevih pesama vrlo brzo će osetiti značajne promene nabolje. Takav rezultat će biti primetan i u svakom društvu koje bude nastojalo da načela u koja je Rumi verovao predstavi kao strategije, pa čak i kao ciljeve ka kojima bi se trebalo kretati.

Rumi je sebe smatrao predstavnikom srednjeg puta, pogotovu kada bi govorio o društvu i o raznim aspektima društvenog života. Kudio je, recimo, i ekstremnu sitost i preteranu glad, smatrajući da je nemoguće da u jednoj zajednici postoji samo jedno od to dvoje. Ako negde primetimo ekstremnu sitost, odnosno veliko bogatstvo, to će sigurno značiti da u toj zajednici postoji i preterana glad, odnosno veliko siromaštvo. To su dve uporedne pojave, tvrdio je Rumi, pa je zato neophodno da se u svakom društvu obrati posebna pažnja na ravnopravnu podelu bogatstva. U nastavku ćemo se nakratko osvrnuti na taj problem.

Ravnopravna podela bogatstva i društvenih dobara u jednom društvu mora biti usklađena sa sistemom podele rada. A kada se taj sistem uspostavi, svako će dobiti onoliko koliko doprinosi prosperitetu i razvoju ili bar

blagostanju svog društva. Pretpostavka je da će svako u takvom društvu imati svoj udeo, što će ujedno i značiti da će bogatstvo biti relativno ravno-pravno raspodeljeno. Naravno, to neće značiti da svi žive u potpuno istim finansijskim uslovima, Rumi nikada nije zagovarao teorije koje bi se približile savremenom socijalizmu ili komunizmu. Naprotiv, jasno je prihvatao privatnu svojinu, o čemu se govori u islamskoj jurisprudenciji. No, i pored toga, verovao je da nakon pravedne podele rada u jednom društvu nikada neće doći do situacije da jedna grupa postane ekstremno bogata, a druga izrazi-to siromašna.

Ali šta može garantovati održivost sistema podele rada i pravedne raspodele društvenih dobara u jednoj zajednici? Bez sumnje, za to bi trebalo najpre da se pobrinu pravni sistemi i pravosudne institucije. Ali ni one nisu imune na greške, nehotečne ili hotimične, pojedinačne ili organizovane. Rumi primećuje da ne samo pravosudni organi i institucije već i svaki pojedinac u svojim presudama može biti pod velikim pritiskom sopstvenih interesa ili zlih namera. Zavist i ljubomora uvek su prisutne među većim delom naroda (Rumi 1991: 82). A čak i kada predmet presude – lične ili društvene, svedjedno – nije nikako povezan s interesima, sasvim je moguće da ta osoba ili ta institucija iz bilo kog razloga prethodno ne prikupi dovoljno podataka i informacija, te da presudi pogrešno. Rumi napominje da ljudi u svojim presudama vrlo često u obzir uzimaju emotivno ili saznajno stanje u kojem se tog trenutka nalaze. Ako su srećni, njihove presude će uglavnom biti širokogruđe, ako su tužni ili ljuti, presudiće oštrije, zbog čega će se kasnije možda i kajati.

*Opakost koju u drugima vidiš, vrlo često
jeste odraz tvojih odlika u njima.
To što u njima vidiš zapravo si lično ti,
svojom pogrešnom presudom najviše sebi štetiš.*
(Rumi 1990: 1328–1329. stih)

Upravo zato Rumi na drugom mestu zaključuje da nije ispravno optuživati božju pravdu i čovekovu prirodu zbog sopstvene greške. Vrlo često smo sami odgovorni za loše stanje u kojem se nalazimo – ili zbog toga što sami činimo nepravdu ili što prihvatamo da je drugi čine nama.

*Optuži sopstvenu dušu ako si heroj!
Ne krivi pravdu i pravednost, mladiću moj!*
(Isto: 435. stih)

Rumi na isti način kudi i nezahvalnost u narodu, pod kojom ujedno podrazumeva njihovu nezahvalnost prema božjim blagodatima i njihovu

nezahvalnost prema drugim ljudima koji im u teškim trenucima pružaju pomoć i podršku. Poznata je Rumijeva anegdota o mladiću koji je upozorio starca zagledanog u prirodu da mu prilazi zmija otrovnica. Ali starac ne samo da mu na tome nije bio zahvalan i da mu nije poverovao, već se pobunio što ga mladić ometa dok on uživa u prirodi. Za samo nekoliko trenutaka, zmija je ujela starca koji je pred smrt još jednom prkosio mladiću, ali sada ga kritikujući što ga nije upozorio. Na to mu je mladić uzvratilo:

*Ja sam pokazao svoju ljudskost i upozorio sam te
kako bih te spasao od te jezive životinje.
Zbog svoje opakosti nisi raspoznao govor istine,
pobunio si se, vređao me i nasrnuo na me.
Takva je narav zlih ljudi,
loše čine onome ko im dobro želi.
(Isto: 978–980. stih)*

Ako u društvenom životu postoje takvi objektivni problemi, ma koliko njihov broj neznatan bio – a nije – onda je nemoguće pravedan društveni sistem povezati isključivo s pravnim sistemom i nadzornim ili pravosudnim organima. Ti organi nisu prisutni u svim segmentima društvenog života. Oni pogotovu nemaju nikakvog dejstva na individualne aspekte čovekovog života, a ti aspekti i te kako utiču na društvo. Prema tome, neophodno je pronaći instituciju koja će biti znatno prisutnija, i koja će, štaviše, biti neodvojiva od samoga čoveka. To je, zaključuje Rumi, institucija morala. Svaki čovek u sopstvenoj prirodi poseduje moralnu moć i težnju koje ga pozivaju na dobro i odvrćaju od zla. Potrebno je negovati tu moć, ojačati je i na taj način napraviti značajan korak ka postizanju prosperitetnog društva.

4. Zaključak

Razmatrajući Rumijevu socijalnu misao, neretko uočavamo da je on bio nezadovoljan ljudima i političkim stanjem razdoblja u kojem je živeo. No, to ne bi trebalo da nas čudi. Rumi je veliki mistik, njegovi ideali se znatno razlikuju od ideala drugih ljudi, kao što se i istine koje on očima svog srca sagleda bitno razlikuju od istina s kojima se drugi ljudi suočavaju svojim telesnim čulima. Zato, i kada govori o društvu, on uvek pred sobom stvara iluziju društva s Bogom, s božjim ljudima, s anđelima. Njegovu dušu, vidno uznemirenu zbog udaljenosti od Boga, ne umiruje uređeni život na ovome svetu. Muči ga sve što je otuđeno od Boga i Njegove religije. Zato je neispravno Rumijevo nezadovoljstvo protumačiti kao pesimizam. Beznađe je neodvojivi aspekt svakog pesimističkog načela i svake pesimističke misli ili škole.

Ali beznađe je poslednje što se može primetiti u Rumijevim stihovima. U svakom njegovom stihu talasa nada, ali ne nada u čovečanstvo, u čovekov telesni život, u sticanje što veće količine materijalnih dobara. To je prolazno, to je bezvredno, govorio je Rumi. Njegova nada je bila usmerena isključivo prema Bogu, Stvoritelju i Gospodaru svetova. On je izvor postojanja, pa zašto ne bi bio i izvor nade?

Zato je celokupan društveni život za Rumija mogao da ima isključivo jedan cilj – a to je univerzalno i sistematizovano usmeravanje ljudi ka Bogu. On je tragao za istinskim čovekom, u kome bi pronašao odraz božjeg postojanja i u kome bi ugledao karakteristike božjeg namesnika na Zemlji. I pronašao ga je, u verovesniku Muhamedu, te u Aliju ibn Abi Talibu. Zato su njegovi kriterijumi bili visoki, zato se često žalio na ljude, jer ih je voleo, kao stvorenje božje, jer nije želeo da ostanu u okovima svog tela i svojih ograničenih misli, jer je želeo da i oni budu koliko-toliko blizu njegovih ideala, blizu njegovih životnih uzora.

Rumi je veliki deo života proveo kao besednik, verski učenjak i poglavar u raznim gradovima. Pokušaj usmeravanja naroda ka božjim naredbama predstavljao je za njega versku dužnost. Žar koji je u srcu osećao zbog udaljenosti od Boga, nepresušna želja za Njegovom milošću i konačno velika briga i dužnost prema svom narodu, Rumija su pretvorili u vulkan koji je svakog trenu mogao da eruptira. Bila je potrebna samo jedna varnica, jedan malo jači pokret, trzaj, jedno buđenje iz sna, iz mrtvila u koje je zapao usled predugih putovanja. To se i desilo – onoga dana kada je upoznao Šamsa Tabrizija. Šams je za Rumija predstavljao tu varnicu, taj nagli pokret, taj trzaj, i ništa više od toga. Nije bilo potrebno da od njega mnogo toga uči, Rumi je sve već imao u sebi. Najednom je planuo, i vatra njegove ljubavi obuhvatila je celokupno čovečanstvo. Vulkan je eruptirao a lava se izlila i sagorela sve što je našla na svom putu. Ona vri i sada, ključa, njeni plamenovi još uvek greju srca brojnih zaljubljenika u Rumijeve stihove. Rumijeva poezija nije bila plod njegovog umovanja, niti je bila rezultat njegovih emotivnih stanja. Njegova poezija je zapravo govor njegove duše u trenucima kada bi ona iskusila božje prisustvo. To i jeste glavni razlog zbog kojeg njegovi stihovi savršeno dopiru do srca svakog čitaoca. Jer svi su ljudi od Boga stvoreni, i svima je blisko ono što je božje.

Društvo o kojem je Rumi govorio nije bilo ograničeno u prostoru, a eto, nije ostalo ograničeno ni u vremenu. Njegovo društvo je ostalo ovekovečeno, baš kao i njegova ideja. Jer društvo s Bogom, kako bi on želeo to da predstavi, nikada i ne može da iščezne.

Literatura

Kuran.

- Agha, Shiraz Husain (2014), „The Relation of Religion and Reason in the Transcendent Wisdom – A Look at the Necessity of Philosophical Investigation in the View of Mulla Sadra“, *Kom: Journal of Religious Sciences* 3 (1): 1–20.
- Džafari, Mohamad Taki (1985), *Az darja be darja*, Tehran, Vezerat-e eršad-e eslami.
- Estelami, Mohamad (2011), *Dars-e Masnavi*, Tehran, Zovar.
- Foruzanfar, Badiozaman (1987), *Zendegani-je Moulana Đalalodin Mohamad Balhi*, Tehran, Zovar.
- Halilović, Muamer (2015), „Božje otkrovenje ili religijsko iskustvo – analiza različitih modela razumevanja otkrovenja“, *Kom: časopis za religijske nauke* 4 (1): 79–98.
- Halilović, Seid (2014), „Gnostička hermeneutika u islamu s posebnim osvrtom na transcendentnu filozofiju Mula Sadre Širazija“, *Kom: časopis za religijske nauke* 3 (2): 1–20.
- Homai, Dželaludin (2006), *Moulaviname: Moulavi će migujad?*, Tehran, Homa.
- Jusefi, Golam Hosein (1998), *Češme-je roušan: didari ba ša'eran*, Tehran, Elmi, osmo izdanje.
- Lewis, Franklin (2004), *Moulavi: diruz va emruz, šark va garb*, preveo na persijski jezik Farhad Farahmandfar, Tehran, Našr-e sales.
- Madžlisi, Muhamed Bakir (1983), *Bihar al-anvar*, Bejrut, Muasasa al-Vafa.
- Meškini, Ali (2003), *Tahrir al-mavaiz al-adadija*, Kom, al-Hadi.
- Niyazi, Mohammad Ali (2016), „Religious Language in the Transcendent Philosophy of Mulla Sadra“, *Kom: Journal of Religious Sciences* 5 (2): 23–38.
- Rahmdel, Golam Reza (2005), „Negahi be sahtar-e eđtemai-je andiše-je Moulavi dar *Masnavi*“, *Olum-e eđtemai va ensani* 22 (1): 51–68.
- Rumi, Mevlana Dželaludin Muhamed (1961), *Divan-e Šams Tabrizi*, Tehran, Tehranski univerzitet.
- Rumi, Mevlana Dželaludin Muhamed (1990), *Masnavi-je manavi*, Tehran, Zovar.
- Rumi, Mevlana Dželaludin Muhamed (1991), *Fihi ma fh*, Tehran, Amir Kabir.
- Sabet, Abdorahim (2008), „Šahr va deh dar andiše-je Moulavi“, *Adabijjat-e erfani va osture-šenahti* 4 (12): 49–63.
- Safa, Zabiholah (2016), *Tarih-e adabijjat dar Iran*, Tehran, Koknus, trideseto izdanje.
- Vaseki Hundabi, Davud, Malek-Sabet, Mahdi, Kahdui, Mohamad Kazem (2014), „Negahi tahlili be rabete-je manavi-je Soltan Valad va mašajeh-e tarike-je Moulavije“, *Motaleat-e erfani* 5 (4): 177–208.
- Velajati, Ali Akbar (2016), *Istorija kulture i civilizacije islama i Irana*, preveo s persijskog jezika Muamer Halilović, Beograd, Centar za religijske nauke „Kom“.

The Cry of a Ney – An Analysis of the Social Thought of Mawlana Rumi

Muamer Halilović

*Department of Religious Civilization,
Center for Religious Sciences “Kom”, Belgrade, Serbia*

Poetic inspiration and a masterful literary ability to create rebounding poetry in combination with a mystical spirit, especially in addition to the possibility of drawing on the knowledge from a rich religious heritage – have a lot of originality to offer. This is actually the way in which a tradition worthy of attention is created, in addition to a rhythm which is in tune with every kind of emotion. This is how verses full of spirit are created, verses which will be born in order to outlive all generations, which will be created in order to last, and which will come to save mankind – from apathy, stagnation, immobility, lost paths, illusions, corrupt ideals. This is how human-like poetry is created, one imbued with love of the true, eternal kind. That's how life is created, actually. That is how the encouraging words of Mawlana Jalal al-Din Rumi were formed.

Rumi's life can be divided into three periods: education, scientific life, mystical journey. During the first period young Rumi gained a vast knowledge and became familiar with almost all traditional and rational scientific disciplines. In the second period, experienced Rumi taught his students everything he had ever learned. And in the last period, spiritually awakened Rumi – or, as he himself would say, “a burned lover” – sang a song about his detachment from God and loneliness among people. Although Rumi was different in each of these periods in comparison to the others, it is impossible to deny that there was a common thread that was present throughout his life – and this was his unwavering loyalty to the *Shari'ah*, or the Islamic religious law.

Almost all of Rumi's collections and works were created during the last period of his life, which testifies to the fact that we are addressed in them by Rumi who had successfully passed through all those periods. It is therefore very important that we investigate how one exquisite poet and a great mystic and a devotee of God, who had previously proven himself as a great connoisseur of various Islamic sciences as well, observed society and social life. In this paper we will try to carefully consider this question.

Keywords: *Rumi, poetry, God, man, society, Islam, mysticism, social thought, ethics*